

Иметов Б.И., Борошов С.Ж.

ОКУУЧУЛАРДЫ МУЗЫКАЛЫК-ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯЛООДО РЫСПАЙ АБДЫКАДЫРОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫН ПАЙДАЛАНУУ

Иметов Б.И., Борошов С.Ж.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РЫСПАЯ АБДЫКАДЫРОВА В МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

B.I. Imetov S.Zh. Boroshov

THE USE OF WORKS OF RYSPAI ABDYKADYROV IN MUSICAL-AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS

УДК: 378:37.036 (04)

Макалада обончу-аткаруучу Р.Абдыкадыровдун балдар ырларынын өзгөчөлүктөрү жөнүндө сөз болуп, айрым ырлары музыкалык жактан талдоого алынат. Ошондой эле макалада Р.Абдыкадыровдун балдар ырларын жалпы билим берүүчү мектептердин музыка сабагында окутуу жана окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша 1-7-класстарга бөлүштүрүлүшү боюнча сунуш кылынат.

Негизги сөздөр: искусство, руханий, композитор, маданият, чыгармачылык, музыка, обон, эстетика, новатор, диапазон, гармоника.

В статье рассматриваются особенности детских песен музыканта-исполнителя, замечательного композитора-мелодиста кыргызского народа Рыспая Абдыкадырова. Некоторые песни были анализированы с музыкальной стороны. Также в статье даны рекомендации по распределению детских песен Рыспая Абдыкадырова с учетом с их возраста в 1-7 классах и ее преподавание на уроке музыки в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: искусство, композитор, культура, творчество, звуковой диапазон, мелодия, эстетика, музыка, наставник, гармоника.

In the article features children's songs of a performing musician, a wonderful composer and melodist of the Kyrgyz people of Ryspai Abdykadyrov. Some of the songs were analyzed with the musical side. The article also gives recommendations on distribution of children's songs Ryspai Abdykadyrov tailored to their age in classes 1-7 and its teaching in the classroom music in secondary schools.

Key words: art, composer, culture, creativity, sound range, melody, aesthetics, music, mentor, harmonica.

Залкар обончу-аткаруучу Рыспай Абдыкадыров кыргыз обондорунун новатору катары 60-жылдардын башында өзүнүн өзгөчөлөнгөн үнү менен кыргыздын музыкалык искусствосуна кошулуп, бүтүндөй уюткулуу кыргыз журтунун сыймыгы болуп калды.

Р.Абдыкадыровдун балдар үчүн жазган музыкалык чыгармалары өзүнүн маани-мазмуну, кайталангыс кайрыктары менен жаш жеткинчектердин руханий дүйнөсүн толтуруп, музыка дүйнөсүнө жетелеп, эстетикалык жактан тарбиялоого чоң салым кошуп келет.

Рыспай Абдыкадыров балдар музыкасы жөнүндө: «Чондор үчүн обон жаратууга караганда, балдар үчүн обон жазуу татаал жана көп эмгекти талап кылат. Анткени алардын ааламы, ой-жүгүртүүсү, жан-дүйнөсү периште сыңары таптаза, кыял-

жоруктары адамды элжиретип өмүрдүн кайталангыс мезгили бала дүйнөсүнө жетелейт. Мен балдар үчүн музыка жазганымда алар менен бирге ойногум келет, алардын дүйнөсүн, сүйлөгөн сөздөрүн кадыресе сагынам. Өзүм да сүттөй аппак балалыктын дүйнөсүнө кетким келет» - деп айтканы бар.

Акыркы мезгилдерде музыка жаатындагы чыгармачыл адамдар, айрым бир изилдөөчүлөр Р.Абдыкадыровдун чыгармачылыгындагы балдар ырларына көңүл бурушуп, жыйнактарын, топтомдорун түзүшүп, басмадан чыгара башташты. Маселен, музыка изилдөөчү С.Борошев менен К.Акрамовалар Р.Абдыкадыровдун 15 балдар үчүн жазылган ырларын жыйнакка («Мектебим», ырлар жыйнагы, 2011-ж., 24-бет) киргизишкен. Обончу М.Бостонкулов жыйнагына («Балдарга ыр десте» хрестоматия жана усулдук кодонмо. Б.: «Бийиктик», 2008-ж., 224-бет) Рыспайдын 10 ырын киргизген. Ал эми Э.Молдокеримова менен А.Касымовдор атайын жыйнак («Туулган жер», эскерүүлөр, ырлар, Б.: «Бийиктик», 2012-ж., 67-бет) түзүшүп Р.Абдыкадыровдун 29 балдар ырларын нотасы менен киргизишкен. Залкардын балдар үчүн жазган чыгармаларынын саны болжол менен 30дан ашуун деп айтсак болот.

Бүгүн Рыспайдын балдар ырларына көңүл бурулуп, чыгармачыл адамдар залкардын эл арасына сиңип, белгисиз болуп калган балдар ырларын топтоп, аларды илимий-музыкалык багытта талдап, изилдөөлөр жүргүзүлө баштады. Албетте, XX кылымдын 60-70-жылдарындагы кыргыз элдик музыкасынын өнүгүү жолундагы Р.Абдыкадыровдун новатордук табылгаларында, обончулукка киргизген жаңылыктарында ага чейин эч ким колдонбогон жаңы кайрыктар бар экендигин эч ким тана албайт. Так ошондой эле белгилер менен айырмачылыктар Рыспайдын балдар музыкасынын мазмуну менен өзөгүндө да даана көрүнүп турат.

Р.Абдыкадыровго тиешелүү балдар ырларын талдап көргөнүбүздө, эң алды мурдагы обончулардын балдар ырларынан айырмаланып, чыгармаларынын диопозондорунун кеңири экендигинде. Маселен, К.Жуманазаровдун сөзүнө жазылган «Ала-Тоо» аттуу балдар ырынын диапозону тердецима, И.Ысаковдун сөзүнө жазылган «Бөбөгүмдү ойнотсом» деген ырынын диапозону ундецима интервалынан, М.Буларкиеванын сөзүнө жазылган «Жайлоодо» аттуу ырынын диапозону дуодецима интерва-

лынан, булардан башка ырларында да ушундай айырмачылыктар бар. Бизге белгилүү болгондой канчалык обондун диапозону кеңири болсо, ошончолук обондун маани-маңызын байытууга ыңгай түзүлүп, добуштарды каалаган бийиктикте алуу мүмкүнчүлүгү түзүлөт.

Чыгаан обончунун балдарга арнап жазган чыгармаларынын дагы бир өзгөчөлүгү- обондорунун кайрыктары балдардын ырдоосуна, аткаруусуна ылайыктуу, шаңдуу, жан дүйнөсүнө жугумдуу, жеткиликтүү жана түшүнүктүү болгондугунда. Рыспайдын Обондорунда балдарга кыйынчылык келтирген угумсуз ыргактар, чукул секириктер, ырдоого кыйынчылык келтирген ладдар кезикпейт. Обон менен ырдын мазмуну бири-бири менен жуурулушуп балдардын табиятына, табитине ылайык келип, Рыспайга гана таандык болгон кереметтүү кайрыктары менен шөкөттөлгөн.

Экинчиден, Р.Абдыкадыров балдар үчүн чыгарма жазууда ырдын мазмунуна өтө аяр мамиле кылып, балдардын психологиясына, мүнөзүнө туура келген текстти тандап алат. Маселен, А.Кыдыровдун сөзүнө жазылган «Мектебим» аттуу ырдын текстине назар салганыбызда мектептин улуулугу, бийиктиги, касиети, ал жерден бала таалим-тарбия алып, эрезеге жетип, келечек максаттарынын чыйыры ошол жерден башталаары жөнүндө жаңсап айтылган терең ойду камтыйт. Же болбосо А.Дуйшеналиевдин сөзүнө жазылган «Өскөн жер» аттуу ырды карап көрсөк, анда туулган жердин кымбаттыгы, асылдыгы, эч нерсеге алмаштыргыс баркы жөнүндө элестүү айтылып, балдардын Ата-Журтка, туулган жерге болгон сүйүүсүн баяндап, жан дүйнөсүн козгойт. Анан ошол ыр саптарына Рыспай жараткан обон жуурулушуп балдардын руханий дүйнөсүн тазартып, музыканын сөз менен айта алгыс керемет дүйнөсүнө жетелейт.

Р.Абдыкадыровдун чоңдор үчүн жазган чыгармаларындай эле балдар ырларынын айрымдары киришүү менен башталат. Белгилүү журналист Б.Боркеев «Обончунун дагы бир кыргыз музыкасына кийирген жаңылыгы – бул обондун аккордеон коштогон кайырмасын (вступление, проигрыш) өзгөчө вариациялап ойношу» - деп баса белгилейт» [1, 26-бет]. Мындай киришүү (Вступление) Р.Абдыкадыровдун балдарга ылайыктуу чыгармаларына да мүнөздүү. Маселен, К.Жуманазаровдун сөзүнө жазылган «Суусамыр» аттуу чыгармада 20 такт киришүү менен башталат. Андан кийин гана чыгарманын обон менен сөз айкалышкан негизги бөлүгүнө өтөт. Ошондой эле Биримкул Алыбаевдин сөзүнө жазылган «Сагындым туулган жер сени», Сүйүнтбек Дуйшеналиевдин сөзүнө жазылган «Сары - Челек көлгө бир арзуу» аттуу ж.б. ырлары дагы музыкалык киришүү менен башталат. Албетте, обондордогу киришүү бөлүгү чыгарманын мазмунун ачып, берейин деген музыкалык ойун толуктап турган каражат болуп эсептелет. Киришүүдө ошол чыгармадагы айтыла турган ой алдын ала айтылат. Маселен, «Суусамыр» аттуу чыгарманын киришүү бөлүгүн укканыбызда, кең Суусамыр жайлоосунун элеси көз алдыбызга

тартылып, башын ак кар баскан тоолор, көк кашка суулар, жайнаган сан-түркүн гүлдөр менен көк шибер, асмандагы каалгыган ак булуттар элестейт.

Р.Абдыкадыровдун чыгырмачылыгындагы дагы бир өзгөчөлүк-обондорун угумдуу, жугумдуу, жеткиликтүү жазууда ар түрдүү ладдарды орду менен, ыгы менен чебер пайдалангандыгында. Мындай чеберчиликти балдар ырларынан да арбын учуратабыз. Маселен, Аман Көчөрбаевдин сөзүнө жазылган «Өзүбүз» аттуу ырдын обону мелодикалык соль минор ладында жазылган. Мында натуралдык соль минор ладынын добуштарынын алтынчы, жетинчи баскычтары жарым тонго төмөндөө менен гармоникалык соль минор ладдын (тональность) пайда кылат. Натыйжада бул лад обонго мээлүүн, жумшак, мүнөз берип, мектептин айланасына балдар өздөрү бак тигип, кооздоп алышкандыктары жөнүндө баян этилет. Ошондой эле Санжы Эгиналиевдин сөзүнө жазылган «Тынчтык» аттуу чыгарма гармоникалык соль мажор ладында жазылган. Мында натуралдык соль мажор ладынын жетинчи баскычы жарым тонго төмөндөө менен шаңдуу, шайыр мүнөзгө ээ болгон натуралдык мажордук ладына таасир берип, обондун мүнөзүн жумшартып, кайрыктардагы ашкере шаңдуулукту басаңдатып, жетимдүүлүгүн камсыздап, дааналыгын шарттайт.

Бизди бушайман кылган бир жагдай - Р.Абдыкадыровдун балдар ырлары жалпы билим берүүчү орто мектептердин музыка предмети боюнча түзүлгөн (2004-ж.) программага кирбей калгандыгы. Карап көргөнүбүздө болгону 1-7-класстар үчүн түзүлгөн программага (6-класстын 3-чейрегинде) А.Дуйшеналиевдин сөзүнө жазылган «Өскөн жер» аттуу жалгыз чыгармасы гана кирген.

Айта кетүүчү нерсе, педагогикалык практика мезгилинде окуучулар музыка мугалиминен же практиканттардан Рыспайдын ырларын суранып, ага өзгөчө ынтаа койушуп, кызыгып ырдагандарына көп эле күбө болгонбуз. Биздин ойубузча, балдар сүйүп ырдаган Рыспайдын чыгармалары мектеп программасынын төрүнөн орун алышы керек. Чындыгында балдар Рыспайдын чыгармаларын жакшы көрүшүп сүйүшүп ырдашат. Залкардын обондору балдардын ырга болгон табитине шайкеш келип, аларга жагымдуу таасир калтырып, аларга жогорку эстетикалык рахат тартуулай алат. Ошондуктан Рыспайдын балдар ырлары бала-бакчалардын, мектептердин ж.б. балдарга музыкалык-эстетикалык тарбия берүүчү мекемелердин план-программаларына киргизилиши зарыл деп эсептейбиз [2, 316-320-бб.].

Коомубуздун келечеги болгон жаш муундарды музыкалык-эстетикалык жактан тарбиялоо, элибиздин маданиятын, баа жеткис улуу мурастарын үйрөтүү, бүгүнкү күндүн орчундуу маселеси экендиги талашсыз.

Азыркы мезгилде жаштарыбыздын көркөмдүккө, кооздукка, музыкага жалпы эле искусствого болгон табити өзгөрүп, жеңил-желпи нерселерге ооп, көпчүлүк убакта электрондук ритмдүү, адамдын жан дүйнөсүнө убактылуу гана таасир берген музы-

калык чыгармаларды угушуп, элибиздин музыкалык маданиятынын төрүнөн орун алган олуттуу, көөнөр-бөс ритм эмес, обон үстөмдүк кылган чыгармаларга анчейин көңүл бурушпай келет.

Биздин изилдөөлөрдүн жыйынтыгына назар салсак азыркы мезгилде 6 жаштан 17 жашка чейинки жаштардын 70-75%, 17 жаштан 35 жашка чейинки жаштардын 55-60% Ал эми 35 жаштан жогоркулар 27-30%. жеңил музыканы берилип угушат.

Ал эми элдик музыкага ширелген, ыргактары элдин турмушун, жашоосун, каада-салтын, үрп-ада-тын, психологиясын чагылдырган тарбия-таалим бе-

рүүчү ырларды, күүлөрдү, профессионал элдик обончулардын чыгармаларын угуп, алардан рахат алган жаштардын саны жыл өткөн сайын азайгансып барат.

Жогоруда айтылган ойлордон улам жалпы билим берүүчү мектептерде окуучуларды музыкалык-эстетикалык тарбиялоодо Рыспай Абдыкадыровдун балдар чыгармаларын 1-7-класстарга бөлүштүрүп окутуу боюнча төмөндөгүдөй сунуш киргизебиз:

1-7-класстар боюнча	Р.Абдыкадыровдун үйрөтүүгө сунуш кылынган чыгармалары	
	Башталгыч класстар үчүн	
1-класс	1	“Бака”сөзү Жолон Мамытов
	2	“Куурчагым” Жолон Мамытов
	3	“Бакчада” Исабек Исаков
2-класс	1	“Алма бак” сөзү Сүйүналы Эгиналиев
	2	“Өзүбүз”с. Аман Кочорбаев
	3	“Балаты” Исабек Исаков
	4	“Мончогун төгүп жиберди”сөзү И. Исаков
3-класс	1	“Мектебим”с. Абзий Кыдыров
	2	“Эжекемдей боломун”с.И.Исаков
	3	“Армиясы советтин”с. Э.Узакбаев
	4	“Кара чыйырчык” с. И. Исаков
4-класс	1	“Энекем” Жакшылык Алымов
	2	“Алтын пахта-ак пахта” с. С. Жусуев
	3	“Бөбөгүмдү ойнотсом” Исабек Исаков
	4	“Ак булут”с. Ш. Дүйшеев
5-7-класстар үчүн		
5-класс	1	“Өскөн жер”с. Абакир Дүйшөналиев
	2	“Ала-Тоо”с. Кудайберген Жуманазаров
	3	“Суусамыр”с. Кудайберген Жуманазаров
	4	“Ак кеме” с. Алымкан Дегенбаева
6-класс	1	“Кыргызстан”с. И. Исаков
	2	“Ак буудай”с. И. Исаков
	3	“Ак кайың”с. С. Жусуев
	4	“Жайлоодо”с. Мариям Буларкиева
7-класс	1	“Кыргызстан эрдиктердин мекени” К. Ташбаев
	2	“Тынчтык”с. Санты Эгиналиев
	3	“Тууң илинсин желбиреп”с. И. Исаков
	4	“Сагындым туулган жер сени”с. Б. Алыбаев
Кошумча сунуш кылынган чыгармалар	1	“Гүлкайыр” Алмаш Чойбекова
	2	“Уялар ээсин жоктошот” З. Бабаев
	3	“Чабан кыз” Гүлсайра Момунова
	4	“Ош вальсы” Жолон Мамытов
	5	“Кыргыз бийи” вариация 1967. Фрунзе
	6	“Ленинге” Кайыр Жээналиев 1970 март. Жалал-Абад
	7	“Күтүү” Карымшак Ташбаев 1976. Ош
	8	“Ак булут” Биримкул Алыбаев 1982. апрель. Киев.
	9	“Көктөм вальсы” Салкын Бекалиева 1983. 13-апрель. Ош.
10	“Офелинын ыры” Сөзү Уильям Шекспирдики 1983-ж. Ош (котормо)	
11	“Чабан кыз” Гүлсара Момунова 1985. Ош.	

Бул макалада залкар обончу, улуу инсан Р.Абдыкадыровдун балдарга арналган музыкалык чыгармалары жөнүндө азын-оолак сөз кылдык. Албетте, кайталангыс таланттын балдар үчүн жазган музыкалык чыгармалары окуучулардын жан-дүйнөсүнөн орун алып, аларга музыкалык-эстетикалык тарбия берерине ишенебиз.

Адабияттар:

1. Боркеев Бөкөнбай. Ырга айланган өмүр: Портреттик макалар (Жаштар үчүн) Сүрөтчүсү Ю.Ким. - Ф.: Мектеп, 1985. - 160-бет.
2. Иметов Букарбай, Рыспай ырлары – Атуулдук азыгы, Рыспай. - 5 том -Б.: “Бийиктик” 2013. - 4012-б.
3. Кыргыз музыкасынын энциклопедиясы.
4. Алагушев Б. “Ырдап кой”. - Бишкек, 2002-ж.
5. Алагушев Б. “Картайтпайт мени ырларым”. - Бишкек, 1996-ж.
6. “Кыргызстан маданияты” газетасы 1975-ж. 25-окт. Кыргызстан композиторлор Союзунун Пленуму.
7. Асакеев А. “Кыргыз музыкасындагы тынчтык жана согуш темасы”. “Кыргызстан маданияты” газетасы 1985-жыл 9-май.
8. Бөкөнбай Боркеев “Көөнөрбөс ырдын кайнар булагы” “Ленинчил жаш” газетасы 1985-ж. 21-сентябрь.
9. Борошев С., Кадыралиев С. “Р.Абдыкадыров жана кыргыз обондору”. “КТР-ОБО”. - Бишкек, №1. 216 05.01.2001-жыл.

Рецензент: к.пед.н., и.о. профессора Абышев К.Н.